Anna Citkowska-Kimla

ROMANTYZM POLITYCZNY W NIEMCZECH

Reprezentanci, idee, model

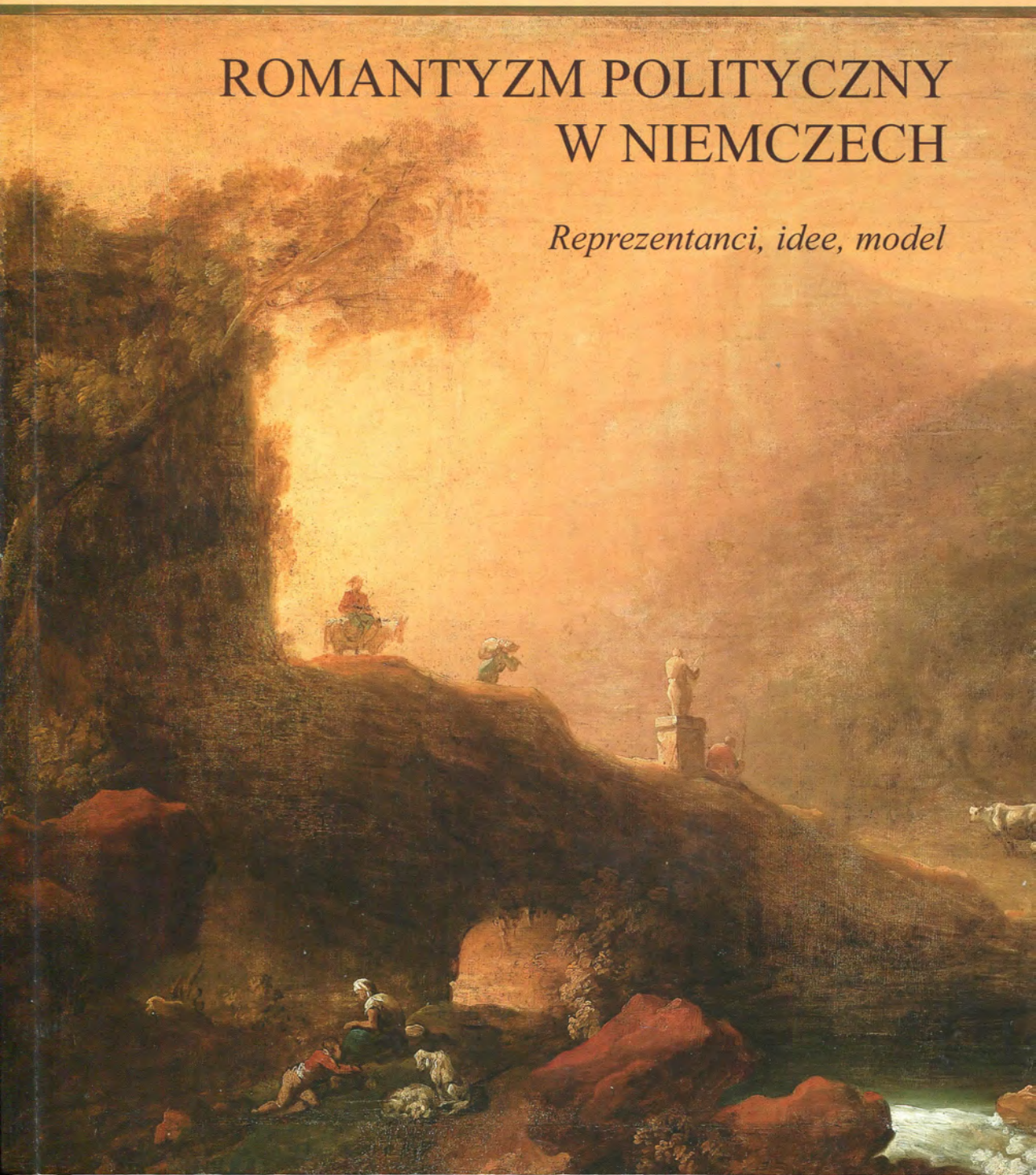

ROMANTYZM POLITYCZNY W NIEMCZECH

Reprezentanci, idee, model

SOCIETAS

seria pod redakcją
BOGDANA SZLACHTY

16

Anna Citkowska-Kimla

ROMANTYZM POLITYCZNY W NIEMCZECH

Reprezentanci, idee, model

KSIĘGARNIA AKADEMICKA

Kraków 2010

© Copyright by Anna Citkowska-Kimla

Recenzent:
dr hab. Barbara Stoczewska, prof. UJ

Opracowanie redakcyjne:
Aneta Tkaczyk, Magdalena Mnikowska

Korekta:
Justyna Wójcik

Skład:
Małgorzata Manterys-Rachwał

Książka dofinansowana przez Instytut Nauk Politycznych
i Stosunków Międzynarodowych UJ
oraz Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ

Na okładce wykorzystano obraz Franciszka Ksawerego Lampiego
„Krajobraz romantyczny", 1820-1830 (Warszawa, Muzeum Narodowe)

ISBN 978-83-7638-006-3

KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 012 431-27-43, 012 663-11-67
e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:
www.akademicka.pl

Rodzinie poświęcam

Spis treści

Podziękowania 10
Wstęp 11

ROZDZIAŁ I
Romantyzm polityczny w Niemczech – pojęcie, interpretacje, przedstawiciele

WPROWADZENIE 17
POJĘCIE ROMANTYZMU POLITYCZNEGO 18
ROMANTYZM POLITYCZNY W UJĘCIU CARLA SCHMITTA 19
REPREZENTANCI I DZIEŁA NIEMIECKIEGO ROMANTYZMU POLITYCZNEGO 22
ROMANTYZM POLITYCZNY A NIEMIECKI IDEALIZM 25
PREZENTACJA SYLWETEK 35
Georg Friedrich Philipp von Hardenberg, Novalis (1772-1801) 35
Carl Wilhelm Friedrich von Schlegel (1772-1829) 37
Johann Joseph von Görres (1776-1848) 39
Adam Heinrich Müller (1779-1829) 42
Franz Benedikt Xaver von Baader (1765-1841) 44

ROZDZIAŁ II
Reperkusje rewolucji francuskiej w Niemczech

WPROWADZENIE 47
KONTEKST HISTORYCZNY 48
Rzesza a rewolucyjna Francja 48
Rządy Napoleona 55
NIEMIECKIE OPINIE NA TEMAT REWOLUCJI FRANCUSKIEJ 60
Intelektualiści wobec wydarzeń we Francji 60
Herder, Goethe i Schiller o rewolucji francuskiej 63
Filozofowie idealistyczni wobec rewolucji we Francji 66
Reakcje niemieckiego społeczeństwa na wydarzenia we Francji 70
ROMANTYCY WOBEC REWOLUCJI 73

NOVALIS ... 73
Fizyczna interpretacja rewolucji ... 73
Medyczna interpretacja rewolucji ... 75
Religijno-historiozoficzna interpretacja rewolucji ... 77
FRIEDRICH SCHLEGEL ... 81
Poglądy na rewolucję z wczesnego okresu twórczości ... 81
Poglądy na rewolucję ze średniego okresu twórczości ... 86
Poglądy na rewolucję z późnego okresu twórczości ... 88
JOSEPH GÖRRES ... 92
Młodzieńcza apologia rewolucji francuskiej ... 93
Przewartościowanie stosunku Görresa do rewolucji ... 97
Romantyk i bojownik o zjednoczenie Niemiec ... 99
Od rewolucji do restauracji ... 102
ADAM MÜLLER ... 104
Krytyka rewolucji w kontekście natury. *Die Lehre vom Gegensatz* ... 105
Ekonomiczna krytyka rewolucji. *Vorlesungen über die deutsche Wissenschaft und Literatur* ... 106
Prawnoustrojowa krytyka rewolucji. *Elementy sztuki rządzenia państwem* ... 108
FRANZ BAADER ... 111
Rewolucja w kategoriach piekła. *Über das durch die französische Revolution herbeigeführte Bedürfnis einer neuen und innigeren Verbindung der Religion mit der Politik* ... 112
Polemika z Rousseau. *Über den Evolutionismus und Revolutionismus* ... 113
Rewolucja a kwestia socjalna. *O panującej dziś dysproporcji* ... 114
PODSUMOWANIE ... 117

ROZDZIAŁ III
Poglądy niemieckich romantyków na państwo i idee z nim związane

WPROWADZENIE ... 123
NOVALIS ... 124
Blumen. Utopia miłości ... 125
Wiara i miłość, czyli król i królowa ... 127
Reprezentanci idei państwa ... 127
Krytyka absolutyzmu ... 135
„Stary słynny system” ... 138
Merkantylizm ... 141
Ustrój ... 142
Filozofia państwa ... 146
FRIEDRICH SCHLEGEL ... 151
Wczesny okres twórczości, *Versuch über den Begriff des Republikanismus* ... 151
Geneza państwa ... 152
Definicja państwa ... 152
Wola powszechna ... 153
Częściowy i uniwersalny republikanizm ... 154
Doskonały republikanizm a wieczny pokój ... 154

Polityczna reprezentacja ... 155
Rządy arystokratyczne ... 155
Dyktatura ... 156
Despotyzm ... 157
Władza i prawo oporu ... 157
Krytyka umowy społecznej ... 158
Średni okres twórczości, *Philosophische Vorlesungen* ... 160
Patriarchalna wizja państwa ... 160
Własność ... 161
Naród ... 162
Państwo stanowe ... 163
Monarchia ... 163
Późny okres twórczości, *Sygnatura epoki* ... 165
Państwo ... 165
Monarchia ... 167
Średniowieczne cesarstwo ... 168
Krytyka współczesności ... 169
Organicyzm ... 170
Rola Kościoła ... 171
Społeczno-ekonomiczne zagadnienia *Sygantury epoki* ... 172
Późna historiozofia ... 173
Konserwatyzm a romantyzm polityczny ... 174
JOSEPH GÖRRES ... 177
Der allgemeine Friede ein Ideal ... 177
Mein Glaubensbekenntnis ... 178
Historiozofia ... 178
Państwo ... 179
Republika ... 180
Niemcy i rewolucja ... 181
Państwo ... 182
Tradycjonalizm ... 183
Apel o jedność Niemiec ... 184
Naturalność procesu jednoczenia ... 184
Stan państwa ... 185
Europa und die Revolution ... 187
Religia w myśli Görresa ... 188
Liberalny konserwatysta ... 189
ADAM MÜLLER ... 192
Nauka o przeciwieństwach ... 193
Krytyka dziejopisarstwa ... 196
Krytyka różnych teorii państwa ... 197
Wizja państwa ... 198
Odpowiedź potencjalnym polemistom ... 199
Polemika z innymi teoriami państwa ... 201
Dysputa z poglądami Adama Smitha i Monteskiusza ... 202
Krytyka społeczeństwa kapitalistycznego ... 205
Rozwinięcie wizji państwa ... 206

Idea prawa i państwa ... 207
Nauka a państwo ... 209
Prawo i ekonomia ... 209
Rola religii, koncepcja trójstronna ... 210
Wizja stosunków międzynarodowych ... 211
Ustrój ... 212
Historiozofia ... 213
Ostateczna wizja państwa ... 214
Trzy stany i trzy rodzaje własności ... 216
Wpływy Edmunda Burke'a ... 217
FRANZ BAADER ... 222
Religia i państwo ... 222
Organicyzm ... 224
Władza, nierówność, wolność ... 225
Chrześcijańska monarchia stanowa ... 227
Sfera gospodarcza ... 228
Proletariat ... 229
Wizja zjednoczonej Europy ... 230
Konserwatyzm ... 232
PODSUMOWANIE ... 235

ROZDZIAŁ IV
Paradygmat romantyzmu politycznego

WPROWADZENIE ... 243
MODEL ROMANTYZMU POLITYCZNEGO ... 245
ZAKOŃCZENIE ... 261

BIBLIOGRAFIA ... 267
Teksty źródłowe ... 267
Wybory tekstów ... 269
Opracowania ... 270

INDEKS NAZWISK ... 283

INDEKS GEOGRAFICZNY ... 291

SUMMARY ... 295

ZUSAMMENFASSUNG ... 297

Romantyzm nabrał cech ruchu kulturowego (tj. społeczno-kulturalnego), ponieważ zabiegał o „prawdy żywe" i o wiedzę czynną, tak aby zyskać skąpany w gorączce życia obraz świata i aby przez jedność myślenia, przeżywania i działania dążyć do wyczerpania wszelkich możliwości indywidualnych, do wypełnienia człowieczego losu i do przemiany świata.

Bogusław Dopart

Podziękowania

Niniejsza praca nie powstałaby, gdyby nie pomoc wielu osób i pewnych instytucji.

Niezmiennie winna jestem wdzięczność Profesor Krystynie Chojnickiej i Profesorowi Michałowi Jaskólskiemu za tak interesujące wprowadzenie w materię historii myśli politycznej podczas mojej edukacji na studiach politologicznych, że stała się ona moją pasją po dziś dzień. Z kolei Profesor Bogusław Dopart w czasie studiów polonistycznych zaszczepił we mnie zapał do badań nad romantyzmem.

Zobowiązana jestem również Kierownikowi Katedry Współczesnych Doktryn Politycznych Instytutu Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Jagiellońskiego – Profesorowi Wiesławowi Kozubowi-Ciembroniewiczowi za inspirującą współpracę, pouczającą wymianę myśli, stałą mobilizację do rozwoju i pełną życzliwości atmosferę w pracy.

Ogromną wdzięczność odczuwam wobec recenzentki niniejszej pracy – Profesor Barbary Stoczewskiej, której dziękuję za wnikliwe uwagi oraz zachętę do pracy w chwilach, kiedy było to potrzebne.

Ze strony kustosza Biblioteki Polonistyki, mgr Haliny (Genowefy) Kretschmer spotkały mnie: nieocenione wsparcie w dotarciu do trudno dostępnych materiałów źródłowych, cierpliwość w toku rekonesansu bibliotecznego oraz nieustanna gotowość do pomocy.

Panu Dziekanowi Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego – Profesorowi Bogdanowi Szlachcie dziękuję za zaproszenie do wydania tej książki w serii „Societas" oraz za życzliwe rady w nie zawsze prostej procedurze wydawniczej.

Żadne słowa nie wyrażą tego, ile zawdzięczam mojej Rodzinie, której tę książkę dedykuję.

Praca nie osiągnęłaby prezentowanego kształtu, gdyby nie fundacja Prezydenta Turyngii, dzięki której mogłam przebywać na stypendium w Mekce romantyków – w Jenie. Następnie dzięki zaproszeniu w czerwcu 2008 roku przez Uniwersytet im. Friedricha Schillera mogłam po raz drugi odbywać w tym mieście rekonesans biblioteczny i zaopatrzyć się w najnowszą literaturę dotyczącą badanej przeze mnie problematyki.

Wstęp

Na zachodzie romantyzm był nurtem literackim, sugerującym pewien styl życia. Była to powierzchowna konwencja przyjmowana na zasadzie zmienności mody, niepociągająca za sobą żadnych poważniejszych konsekwencji. Inaczej w Niemczech, gdzie hasła romantyzmu wzięto przeraźliwie na serio i nadano im rangę zasad ideowych.

Hans Heigert

Romantyzm jest wielkim wydarzeniem w dziejach historii idei. Dokonał zmiany światopoglądu. Niektórzy badacze uznają go za punkt zwrotny w historii myśli politycznej Zachodu. To znaczy, że za sprawą romantyzmu doszło do radykalnej zmiany całej struktury pojęciowej, w której ramach sformułowano różne problemy. Pojawiły się nowe idee, terminy, konotacje, w których kategoriach stare zagadnienia zostały unieważnione, a czasem – uznane za niezrozumiałe. Dodatkowo, romantyzm uchodzi za największy[1] punkt zwrotny, „gdyż od tego czasu nie wydarzyło się nic rewolucyjnego, wystąpił u schyłku XVIII wieku, przede wszystkim w Niemczech"[2]. Myśliciele doceniają wkład niemieckich filozofów, historyków i przyrodników pierwszej połowy XIX wieku do kultury światowej[3]. Opinie o wyjątkowości tego ruchu można mnożyć. Nie chodzi jednak o przekonanie Czytelnika o ważności tego nurtu w dziejach myśli, a o uzasadnienie wyboru tematu. O tym, że romantyzm zajmuje niepoślednie miejsce w dziejach literatury, wie każdy, nie każdy jednak

---

[1] Podkreślenie A.C.-K. (o ile nie podano inaczej, wszelkie podkreślenia pochodzą z oryginałów cytowanych tekstów).

[2] I. Berlin, *Rewolucja romantyczna: kryzys w historii myśli społecznej*, w: tegoż, *Zmysł rzeczywistości. Studia z historii idei*, przeł. M. Filipczuk, Poznań 2002, s. 216 i 218.

[3] Taką opinię głosił Fryderyk Nietzsche. Zob. F. Nietzsche, *Jutrzenka*: *myśli o przesądach moralnych*, przeł. S. Wyrzykowski, Warszawa 1907, ss. 200-202.

dysponuje wiedzą o jego roli w dziejach myśli politycznej, a nawet – szerzej – jego obecności w sposobie uprawiania polityki. Niektórzy z badaczy wprost ubolewają nad faktem, że refleksja romantyczna jest „niesłusznie przez wielu historyków myśli politycznej pomijana w systematycznym opisie doktryn”[4]. Podobnie rzecz się ma w wypadku historii filozofii, w której brakuje systematycznych opracowań romantyzmu. Jeden z badaczy stwierdza: „Widać autorzy nie dostrzegają tego zjawiska albo nie znajdują możliwości dokonania jego racjonalnego opisu”[5]. A w przypadku literatury romantycznej mamy do czynienia ze zjawiskiem określanym terminem „filozofia *implicite*”, rozumianym jako twórcza refleksja metafizyczna, antropologiczna, estetyczna, społeczna, polityczna, a także metodologiczna i humanistyczna[6].

Do duchowego dziedzictwa romantyzmu przyznaje się wielu pisarzy. Ze znamienitszych przykładów przywołać można dwóch noblistów – Tomasza Manna i Hermanna Hessego. Mann – w jednym ze swoich listów – wyznaje, że niemieckość protestancko-romantyczną uważał za fundament swego życia[7]. Z kolei pierwszym formacyjnym doświadczeniem Hessego był – obok klasycyzmu – wczesny romantyzm. W *Narcyzie i Złotoustym* widać łączenie elementów niemieckiego romantyzmu i nowoczesnej psychologii, zaś *Wilk stepowy* jest wyraźnie zakorzeniony w „rodzimym, niemieckim, romantycznym żywiole”[8].

Znajomość twórczości niemieckich romantyków wpisana jest w kanon wykształcenia elity intelektualnej niemieckojęzycznych obszarów. Przekonują o tym wspomnienia Klausa Manna, który opisywał zwyczaje swego domu: „Głosy poetów mieszają się w moich wspomnieniach z głosami tych, którzy najpierw mi je ofiarowali: są takie arcydzieła niemieckiej szkoły romantycznej, których nie potrafię czytać, by nie usłyszeć znów wzruszonego i dźwięcznego głosu Muśki. Miała zwyczaj czytać nam głośno, póki jeszcze byliśmy dziećmi i samodzielne czytanie sprawiało nam kłopot”[9]. Z kolei Ralf Dahrendorf w swoich wspomnieniach posługuje się pojęciem symfilozofii, ukutym przez wczesnych reprezentantów niemieckiego romantyzmu[10]. Myśli niemieckich romantyków, w tym Novalisa, wielokrotnie pojawiają się na kartach *Człowieka bez właściwości* Roberta Musila. W *Dawnych mistrzach* Thomasa Bernharda czytamy: „Novalisa polubiłem od razu, powiedział, zamknąwszy po godzinie książkę z fragmentami Novalisa, i do dzisiaj go lubię. Novalis jest poetą, którego zawsze uwielbiałem bardziej niż jakiegokolwiek innego, wciąż z tą

---

[4] M. Król, *Historia myśli politycznej od Machiavellego po czasy współczesne*, Gdańsk 2001, s. 82.

[5] B. Dopart, *Prądy kulturalne i filozoficzne*, w: *Romantyzm*, cz. 1, pod red. A. Skoczek, Bochnia–Kraków–Warszawa 2003, s. 41, *Historia literatury polskiej w dziesięciu tomach*, t. 5.

[6] Zob. *tamże*.

[7] Zob. *Korespondencja. Hermann Hesse, Tomasz Mann*, przeł. M. Łukasiewicz, Warszawa 2006, s. 175.

[8] *Tomasz Mann Hermannowi Hessemu na sześćdziesięciolecie*, w: *Korespondencja...*, s. 132.

[9] K. Mann, *Punkt zwrotny*, przeł. M. Wydmuch, Warszawa 1993, s. 79.

[10] Zob. R. Dahrendorf, *Ponad granicami. Wspomnienia*, przeł. M. Łukasiewicz, Kraków 2003.

samą siłą i entuzjazmem”[11]. Biorąc pod uwagę nieprzejednany krytycyzm wyznającego te słowa bohatera wobec klasyków filozofii (w tym Heideggera, któremu zarzuca sprowadzenie filozofii do kiczu), literatury i muzyki, zwierzenie to trzeba traktować z należytą atencją. Bernhard przywołuje Novalisa także w innej swojej powieści, zatytułowanej *Beton*.

Dlaczego podjęty temat jest ważny? Ponieważ „prawie niemożliwe jest badanie któregokolwiek z rywalizujących ze sobą niezależnych poglądów, w które tak obfituje wiek XIX, bez natknięcia się na romantyzm w niemieckim wydaniu”[12]. Na gruncie polskim nie podejmuje się badań nad romantyzmem politycznym – historycy doktryn omijają ten temat, obawiając się jego literackości, historycy filozofii koncentrują się najczęściej na dokonaniach piszących w tym czasie filozofów idealistycznych, zaś historycy literatury pozostawiają na marginesie swoich studiów wątki polityczne – a przecież literaci od zawsze angażowali swe pióra w społeczne i polityczne problemy. Twórczość niemieckich romantyków jedynie potwierdza tę oczywistość.

Zagadnienie romantyzmu politycznego w Niemczech ma, co zrozumiałe, najbogatsze opracowania na gruncie niemieckim. Jeśli chodzi o wybory tekstów reprezentatywnych dla tego nurtu – w 1924 roku ukazał się zbiór Jakoba Baxy *Gesellschaft und Staat im Spiegel deutscher Romantik*. Zawiera on rozmaite teksty – oprócz wypowiedzi *stricte* politycznych także wiersze, rozprawy teoretyczne – dotyczące polityki, ale również sztuki. Celem wyboru Baxy było ukazanie sposobu podjęcia przez romantyków problematyki politycznej. Drugim istotnym wyborem tekstów był tom zatytułowany *Deutsche Vergangenheit und deutscher Staat* Paula Kluckhohna z 1935 roku, z serii *Sammlung literarischer Kunst- und Kulturdenkmäler in Entwicklungsreihen*, z cyklu „Romantyzm”. W tym wyborze także znalazły się różnego rodzaju tekstu – od prozy przez poezję, aforystykę, listy, dialogi po fragmenty większych dzieł. Wskazuje się na mankament tego wyboru, jakim jest umieszczenie tekstów w dość przypadkowy sposób. Ważnym dopełnieniem tego rodzaju zbiorów jest książka o szerszej perspektywie (z 1975 roku, pod redakcją Clausa Trägera przy współpracy z Franke Schaefer) *Die Französiche Revolution im Spiegel der deutschen Literatur*. Znajduje się w niej rozdział poświęcony romantykom oraz porewolucyjnym ideologom. Obecnie za najbardziej reprezentatywny wybór tekstów uchodzi tom pod redakcją Klausa Petera *Die politische Romantik in Deutschland* z 1985 roku. Celem Petera było zebranie teoretycznych wypowiedzi na temat podstawowych problemów filozofii państwa, w tym kwestii, w jaki sposób społeczeństwo i państwo winny być zorganizowane i w jakim kierunku powinny zmierzać. Na gruncie angielskim tego rodzaju wybór pt. *The Political Thought of the German Romantics (1793-1815)* ukazał się w 1955 roku pod redakcją Hansa Reissa. W Polsce nie mamy odrębnego wyboru tekstów niemieckich romantyków

[11] T. Bernhard, *Dawni mistrzowie*, przeł. M. Kędzierski, Warszawa 2005, s. 154.

[12] H. Arendt, *Korzenie totalitaryzmu*, przeł. M. Szawiel, D. Grinberg, t. 1, Warszawa 1993, s. 210.

politycznych. Dysponujemy szerszym wyborem dzieł niemieckich myślicieli od oświecenia do okresu restauracji, w którym znajdują się niektóre kanoniczne dla romantyzmu politycznego fragmenty. Jest to książka w wyborze i opracowaniu Tadeusza Namowicza *Państwo a społeczeństwo. Wizje wspólnot niemieckich od oświecenia do okresu restauracji*. Badacz ten opracował również wybór *Pisma teoretyczne niemieckich romantyków*, w którym znajdują się między innymi wyimki z dzieł Novalisa, Friedricha Schlegla oraz Josepha Görresa.

Jeśli chodzi o opracowania romantyzmu politycznego, to wyczerpująco informuje o tym dołączona bibliografia. Warto wskazać jedynie na najważniejszych badaczy tej problematyki. Należą do nich miedzy innymi: Carl Schmitt, Gottfried Salomon, Jakob Baxa, Paul Kluckhohn, Hans Reiss, Gerd-Klaus Kaltenbrunner, Ernst Behler, Klaus Peter, Helmut Schanze, Herbert Uerlings, Andreas Groh. Ostatnio temat romantyzmu przeżywa renesans w Niemczech za sprawą szeroko dyskutowanej książki Rüdigera Safranskiego *Romantik. Eine deutsche Affäre* z 2007 roku.

W dyskursie brytyjskim oprócz tłumaczenia książki Carla Schmitta oraz wspomnianego wyboru Hansa Reissa najczęściej wątek romantyzmu politycznego pojawia się w ogólnych analizach niemieckiej myśli politycznej XVIII i pierwszej połowy XIX wieku. Przy tej okazji przywołuje się poszczególnych twórców i ich idee. W języku francuskim w 1966 roku ukazała się książka Jacques'a Droza *Le romantisme allemand et l'état*.

W Polsce do tej pory nie wydano żadnej monografii poświęconej niemieckiemu romantyzmowi politycznemu. Jak zaznaczono, rozdziały na ten temat znajdują się w podręcznikach z zakresu myśli politycznej. Pewne wątki związane z tą problematyką pojawiają się incydentalnie we wstępach do wspomnianych dwóch wyborów Tadeusza Namowicza. Wrocławski ośrodek poświęcił 952 tom „Acta Universitatis Wratislviensis" *Zeitschriftenliteratur der Romantik*. W języku polskim dostępne są nieliczne artykuły przybliżające poszczególnych reprezentantów niemieckiego romantyzmu politycznego[13]. Do najważniejszych należą dwa teksty dotyczące myśli

[13] Tematyce tej poświęciłam następujące publikacje: *Od oświecenia do romantyzmu – przełom epok czy ewolucja idei? Przypadek niemiecki*, „Politeja" 2004, nr 1; *Idealistyczny i realistyczny wymiar własności w myśli Friedricha von Hardenberga (Novalisa)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne" 2004, t. 56, z. 2; *Wczesnoromantyczna historiozofia i filozofia religii*, „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej" 2004, nr 49; *18th Century Vision of United Europe*, „Polish Political Science Yearbook" 2004/XXXIII; *The Beginnings of the Creation of German Political Identity*, w: *Globalizácia versus identita v stredoerópskom priestore*, pod red. S. Letavajová, Trnava 2004; *Friedrich Schlegel o trzech zasadach ustroju republikańskiego Kanta*, w: *Podstawy materialne państwa. Zagadnienia prawno-historyczne*, pod red. D. Bogacza, M. Tkaczuka, Szczecin 2006; *Niemiecki romantyzm polityczny a nacjonalizm*, w: *Ideologie, doktryny i ruchy narodowe. Wybrane problemy*, pod red. S. Stępnia, Lublin 2006; *Rzeczywiste i domniemane paralele między narodowym socjalizmem a romantyzmem*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi" 2007, nr 29; *Wokół romantycznej idei podmiotowości. O parantelach między niemieckim idealizmem a koncepcjami wczesnych romantyków Novalisa i Friedricha Schlegla*,

Adama Müllera autorstwa Zbigniewa Kuderowicza oraz Adama Wielomskiego[14] oraz jeden poświęcony myśli Franza Baadera, którego autorką jest Maria Wawrykowa. Skromne polskie badania na ten temat dowodzą, że warto zaprezentować polskiemu Czytelnikowi problematykę niemieckiego romantyzmu politycznego.

Dwa zadania stają więc przed niniejszą pracą. Z jednej strony – przedstawienie nurtu, który w historii doktryn politycznych zyskał miano romantyzmu politycznego w Niemczech; z drugiej zaś – niniejsze rozważania aspirują do stworzenia paradygmatu romantyzmu politycznego.

Celem naszej rozprawy jest zatem przede wszystkim próba zarysowania całego spektrum społeczno-politycznych problemów poruszanych przez niemieckich romantyków politycznych. Jest to nurt w Polsce nieopracowany. Poza podręcznikami do historii myśli politycznej, w których zawsze się ów temat uwzględnia, brakuje w języku polskim jego monograficznej analizy. Chodzi więc o jednoznaczne określenie, który z niemieckich myślicieli ów nurt konstytuuje, które dzieła składają się na kanon tekstów niemieckich romantyków politycznych oraz jakie idee tworzą ten prąd.

Pierwsze wytyczone zadanie ma charakter służebny wobec drugiego. Zasadniczym dążeniem jest opracowanie projektu paradygmatu romantyzmu politycznego, czyli wskazanie charakterystycznych dla romantyzmu politycznego kategorii o charakterze uniwersalnym i ponadczasowym, które można odnosić do analizy politycznej każdej epoki. Zadaniem staje się więc stworzenie typu idealnego w rozumieniu Maxa Webera.

Praca składa się z czterech części. W pierwszej znajdują się – wprowadzające w podjętą problematykę – najważniejsze zagadnienia wiążące się z romantyzmem politycznym w Niemczech. Omówiono zatem pojęcie romantyzmu politycznego i przybliżono Schmittowskie ujęcie tego tematu. W rozdziale tym zaproponowano katalog romantyków politycznych wraz z tytułami ich dzieł oraz przedstawiono stan badań nad tym kierunkiem. Wyjaśniono również kwestię utrudniającą jednoznaczne wyłonienie reprezentantów tego nurtu, czyli relacje romantyzmu i idealizmu. W związku z tym, że nie dysponujemy w języku polskim żadnym monograficznym opracowaniem interesujących nas myślicieli, pojawiła się konieczność zarysowania sylwetek omawianych postaci niemieckiego romantyzmu. Prezentowane biografie są o tyle niezbędne, że pozwalają zrozumieć zastosowane w rozdziałach podziały na poszczególne fazy twórczości, a ponadto tłumaczą także światopoglądowe

---

„Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej" 2008, nr 53, oraz książkę *Państwo, religia, historia. Myśl polityczna Novalisa*, Kraków 2006.

[14] Dwa artykuły mojego autorstwa dotyczą myśli Adama Müllera: *Wizja państwa Adama Müllera w świetle polemiki z innymi teoriami*, w: *Silna demokracja w silnym państwie*, pod red. J. Farysia, T. Sikorskiego, P. Słowińskiego, Gorzów Wielkopolski 2007, oraz *Idee Adama Müllera jako antycypacja doktrynalnych założeń nazizmu*, w: *Totalitaryzmy XX wieku. Idee – instytucje – interpretacje*, pod red. H. Kowalskiej-Stus i in., Kraków 2010.

transformacje. Umożliwiają również konkretne umiejscowienie analizowanych dzieł w porządku chronologicznym. Mamy wprawdzie do dyspozycji biogramy tych postaci[15], trudno jednak byłoby odsyłać czytelnika do innej książki w celu zdobycia elementarnych danych faktograficznych, uzasadniających przyjętą w niniejszej pracy metodę. Tym bardziej, że założenia doktrynalne niemieckiego romantyzmu politycznego przybliżane są według klucza jego reprezentantów. Trzeba jeszcze nadmienić, że – mając do czynienia głównie z dziełami i opracowaniami w języku niemieckim (rzadziej zaś w języku angielskim) – jeśli w pracy nie pojawia się adnotacja o tłumaczu wraz z danymi bibliograficznymi, oznacza to, iż cytowane bądź omawiane fragmenty podaję we własnym przekładzie.

Druga część została poświęcona reperkusjom rewolucji francuskiej w Niemczech. To nader istotne wydarzenie, rewolucja we Francji stała się bowiem impulsem do snucia politycznych rozważań przez niemieckich romantyków. Cały polityczny romantyzm niemiecki kształtuje się w cieniu tych wydarzeń – bądź jako wyraz bezpośredniego zainteresowania tym, co się dzieje we Francji i odnoszenia tego do niemieckich terenów, bądź poprzez odczuwanie politycznych i społecznych przemian dokonujących się pod wpływem rewolucji i jej skutków (z uwzględnieniem działań Napoleona).

Część trzecia zawiera kwintesencję politycznej refleksji niemieckich romantyków, a więc główne idee polityczne dotyczące tematyki związanej z państwem. Zarówno rozdział drugi, jak i trzeci skonstruowano, opierając się na analizach wypowiedzi przedstawicieli prezentowanego nurtu. Takie podejście pozwala na najklarowniejsze ujęcie omawianej problematyki i umożliwia łatwą orientację w poruszanych wątkach. Wydaje się to konieczne w sytuacji, gdy analizie poddaje się teksty pięciu myślicieli.

W rozdziale czwartym znajdują się paradygmat romantyzmu politycznego oraz synteza dotychczasowych rozważań wokół idei politycznych niemieckich romantyków. Część ta została zaplanowana w następujący sposób: najpierw formułowana jest reguła romantyzmu politycznego, a następnie ukazuje się ją w perspektywie poglądów niemieckich romantyków.

Specyfika poruszanych zagadnień oraz wyraźne różnice w politycznym pisarstwie poszczególnych romantyków wprowadzają między rozdziałami czy podrozdziałami pewne dysproporcje. Trudno jednakże o symetrię w przypadku analizy dokonań myślicieli, którzy w tak różnym stopniu i tak rozmaitym politycznym wątkom poświęcali swe pióra.

---

[15] Zob. *Państwo a społeczeństwo. Wizje wspólnot niemieckich od oświecenia do okresu restauracji*, oprac. T. Namowicz, Poznań 2001.

Anna Citkowska-Kimla

SUMMARY

Political Romanticism in Germany
Representatives, Ideas, a Model

Two tasks were completed in the present work. Firstly, a current, known in the history of political thought as political romanticism in Germany, was presented. Secondly, a paradigm of political romanticism was created. The present study attempts to draw an entire spectrum of socio-political problems approached by German political romantics. This political current was never previously studied in Poland, and, except for the manuals of history of political thought, where it is always embodied, there exist no monographic analysis of this subject in Polish. The goal is to state, in an unambiguous manner, which of German thinkers form this current, what writings constitute a canon of texts of German political romantics, and what ideas constitute this stream. This first goal serves the second, as the principal task of the book is to elaborate a project of a paradigm of political romanticism. This works aims to point out universal and timeless categories, characteristic for political romanticism, which could be used for political analysis of any period. The goal is, therefore, to create an ideal type, as according to Max Weber.

The present study is composed of four chapters. The first chapter introduces the reader to the subject, by presenting the most important issues related to German political romanticism. Thus, the notion of political romanticism is discussed, and Carl Schmitt's approach of this subject is presented. In this chapter, a catalog of political romantics there is proposed, alongside a list of their works, and a description of the current state of knowledge of the subject. Also, the question which makes an unequivocal choices of representatives of this current difficult – which lies in the relations between romanticism and idealism – is explained. Because no monographic studies of the thinkers that are the subject of our interest exist in Polish, it occurred as necessary to outline the silhouettes of the German romantics described. Those biographies are the more necessary, that they allow to understand the transformations

of their worldviews and the divisions in the chapters, reflecting the diverse phases of their work. They also allow to place the writings that are subjected to analysis in chronological order, and are vital because the key to approaching German political romanticism in the present study where its representatives.

The subject of the second chapter are the repercussions of the French revolution in Germany. The French Revolution is extremely important, as it was, to many German romantics, an impact to start a political reflection. German political romanticism, as a whole, forms in relation to those events – either as an expression of direct interest in the events in France and referring them to German territories, either as an experience of political and social changes in France caused by the Revolution and its aftermath (including Napoleon's actions).

The third chapter contains an essence of reflection of German romantics – thus, main political ideas related to the subject of a state. Both the second and the third chapter were based on analysis of the statements and quotations of the representatives of the described current. It seems to be the clearest way to approach the subjects, giving an easy grasp to all trains of reflection. This seems indispensable in the situation where writings of five thinkers are analyzed.

The fourth chapter contains a paradigm of political romanticism and a synthesis of all previous studies of the ideas of German political romantics. This part was planned as follows: firstly, a principle of political romanticism is formed, and secondly it is shown from a perspective of the views of German political romantics. This last chapter ends with a conclusion and a resume of the entire study.

Anna Citkowska-Kimla

ZUSAMMENFASSUNG

Politische Romantik in Deutschland
Vertreter, Ideen, Modell

Mit dieser Arbeit wurden zwei Aufgaben erfüllt. Einerseits wurde eine Strömung dargestellt, die in der Geschichte politischer Doktrinen die Bezeichnung „politischer Romantik in Deutschland" gewonnen hat. Andererseits wurde ein Paradigma der politischen Romantik erstellt. Zum Ziel dieser Arbeit wurde in erster Linie der Versuch, das gesamte Spektrum der sozialpolitischen Probleme aufzuzeigen, die von den deutschen politischen Romantikern erhoben wurden. Diese Strömung ist im polnischen Schrifttum nicht ausreichend bearbeitet worden. Neben den Lehrbüchern zur Geschichte der politischen Philosophie, wo diese Denkrichtung immer erwähnt wird, fehlt es an ihrer monographischen Analyse in polnischer Sprache. Es ist nun notwendig, eindeutig festzulegen, welcher der deutschen Denker diese Strömung konstituiert, welche Werke zum Kanon der deutschen politischen Romantik gehören und welche Ideen diese Denkströmung zusammenbilden. Die erste Aufgabenstellung hat der zweiten gegenüber einen dienstbaren Charakter. Denn das wichtigste Ziel des Buches ist die Ausarbeitung des Paradigmas der politischen Romantik; das Aufzeigen der für die politische Romantik charakteristischen Kategorien vom universalen und zeitlosen Charakter, die für die politische Analyse jeder Epochen anwendbar wären. Es geht also um die Erstellung des Weberschen Idealtypus.

Die Arbeit besteht aus vier Teilen. Im ersten Teil befinden sich die wichtigsten Fragen, die in die Problematik der politischen Romantik in Deutschland einführen. Es wird hier der Begriff der politischen Romantik und die Fassung dieses Themas von Carl Schmitt besprochen. Dieser Teil enthält auch ein Katalog der politischen Romantiker samt den Titeln ihrer Werke und eine Zusammenfassung des Forschungsstandes zu dieser Denkrichtung. Hier wird auch die Frage geklärt, die das eindeutige Aufzeigen der Vertreter dieser Strömung erschwert, nämlich das Verhältnis von Romantik und Idealismus. Da wir über keine monographische

Fassung des Ertrags der für uns interessanten Denker in polnischer Sprache verfügen, war auch eine Darstellung der Personen der deutschen Romantik vonnöten. Die Vorstellung der Biographien ist insofern angebracht, weil sie erlaubt, die in den Kapiteln angewandte Aufteilung der Schaffungsperioden nachzuvollziehen und die weltanschaulichen Wendungen zu verstehen. Es ermöglicht auch, die analysierten Werke in die richtigen chronologischen Reihenfolge zu stellen. Auch deswegen, weil die Thesen der deutschen politischen Romantik nach deren Vertretern aufgeschlüsselt werden.

Der zweite Teil wurde den Konsequenzen der französischen Revolution in Deutschland gewidmet. Dieses Ereignis war von ungemeiner Bedeutung, denn die Revolution in Frankreich wurde ein Impuls für politische Erwägungen der deutschen Romantiker. Die deutsche politische Romantik entwickelt sich im Schatten dieser Ereignisse – sei es als Ausdruck direkter Interesse an dem, was in Frankreich geschieht und Vergleich zu den Entwicklungen in Deutschland, oder durch das Empfinden politischer und gesellschaftlicher Wandlungen, die unter dem Einfluss der Revolution und deren Folgen (Handlungen Napoleons inklusive) stattfanden.

Dritter Teil umfasst ein Fazit politischer Reflexion der deutschen Romantiker, also die wichtigsten politischen Ideen im Bezug auf den Staat. Wie der zweite, so auch der dritte Teil wurde aufgrund der Äußerungen der Vertreter der zugrundelegenden Strömung aufgebaut. Diese Betrachtungsform erlaubt eine konzise Darstellung der Problematik und verhilft zur besseren Orientierung in den besprochenen Themen. Bei der Analyse der Texte von fünf Denkern scheint eine solche Betrachtungsweise angemessen zu sein.

Das vierte Kapitel enthält das Paradigma der politischen Romantik und die Synthese der bisherigen Erwägungen über die politischen Ideen der deutschen Romantiker. Dieser Teil der Publikation wurde folgend aufgebaut: zuerst werden die Regeln der politischen Romantik formuliert; ferner werden diese in der Perspektive der Ansichten der deutschen Romantiker präsentiert. Das letzte Kapitel wird mit Schlussfolgerungen und Zusammenfassung der Gesamtheit abgeschlossen.

Anna Citkowska-Kimla (ur. 1973) – ukończyła studia politologiczne (1993-1998), polonistyczne (1996-2001) i filozoficzne (2003-2004) na Uniwersytecie Jagiellońskim; adiunkt w Katedrze Współczesnych Doktryn Politycznych Instytutu Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych UJ; gościnny wykładowca na Uniwersytecie Wiedeńskim (2001); stypendystka fundacji prezydenta Turyngii w Jenie (2001, 2008); laureatka Rektorskiego Funduszu Stypendialnego (2004-2005). Zajmuje się myślą polityczną, zwłaszcza niemiecką od XVIII do XXI wieku, a także współczesnymi doktrynami i ruchami politycznymi. Autorka książki *Państwo, religia, historia. Myśl polityczna Novalisa* (Kraków 2006) oraz kilkudziesięciu artykułów naukowych drukowanych w pracach zbiorowych, czasopismach krajowych i zagranicznych oraz kilku opracowaniach słownikowych.

KSIĘGARNIA AKADEMICKA

www.akademicka.pl

ISBN 978-83-7638-006-3

9 788376 380063